

มาตรการทางกฎหมายในการจัดการพื้นที่เพื่ออนุรักษ์ช้างป่า¹ Legal Measures for Managing Areas to Conserve Wild Elephants

ณัชชญา ทองจันทน์^a, พิชัยศักดิ์ หรยวงกูร^b,
เดชา ศิริเจริญ^c, วิสสุ ญาณภักดิ์^d, ประพฤติ ฉัตรประภาชัย^e,
ธนสาร จอพานิช^f และ รัฐสภา จุริมาศ^g
Nachatchaya Thongjan^a, Phijjaisakdi Horayangkura^b,
Decha Sirichalearn^c, Wisit Yanpirat^d, Praphrut Chatprapachai^e,
Tanasarn Chongpanish^f and Rattasapa Chureemas^g
^{abcdefg}คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ อาคารควีนทาวเวอร์ ชั้น 2
592/3 รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240
^{abcdefg}School of Law Assumption University, Queen Tower Bldg. 2nd Floor
592/3 Ramkhamhaeng 24, Hua Mak, Bangkok Thailand 10240
ผู้เขียนหลัก. เมล์ติดต่อ: lamyai00@hotmail.com
Corresponding author. E-mail: lamyai00@hotmail.com

บทคัดย่อ

สภาพปัญหาของช้างป่าที่มีจำนวนขาดความสมดุลกับพื้นที่อยู่อาศัยเกิดจากสาเหตุ ชุมชนบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อตั้งถิ่นฐานและใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม การสร้างถนนเพื่อการคมนาคม การทำเหมืองแร่ การสร้างเขื่อน ส่งผลให้รอยต่อระหว่างพื้นที่ป่าตามธรรมชาติไม่ต่อเนื่องเป็นพื้นที่เดียวกัน รวมถึงที่อยู่อาศัยของช้างถูกทำลาย แหล่งอาหารและแหล่งน้ำลดลง ความขัดแย้งระหว่างคนและช้าง สาเหตุดังกล่าวเกิดจากการขาดการจัดการพื้นที่อนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประเทศไทยและประเทศอื่นพยายามสร้างแนวทางแก้ปัญหาดังกล่าวโดยใช้มาตรการทางกฎหมายกับมาตรการทางการบริหารเพื่อจัดการพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าควบคู่กัน

จากการวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาจำนวนช้างป่าที่มีจำนวนไม่สมดุลกับพื้นที่ของประเทศไทยเปรียบเทียบกับกรณีของต่างประเทศพบว่าประเทศไทยยังขาดกฎหมายที่กำหนดพื้นที่ป่าธรรมชาติรอยต่อให้เป็นลักษณะป่าผืนใหญ่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่า

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมายในการกำหนดพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่า ตลอดจนการกำกับดูแลพื้นที่ป่าให้มีการจัดการอย่างสมดุล

คำสำคัญ: ช้างป่า, การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ช้างป่า, ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า, พื้นที่ป่าธรรมชาติ

1 บทความนี้เรียบเรียงมาจากรายงานวิจัยเรื่อง, “มาตรการทางกฎหมายเพื่อการควบคุมให้จำนวนช้างเอเชียที่เหมาะสมและทิศทางการเตรียมร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยอุทยานช้างป่าแห่งชาติ,” ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, 2560.

Abstract

Problematic issues arising from numbers of Asian wild elephants which are not compatible to residential areas. These problems are caused by invasion of community to forestry areas for settlement and agricultural use, construction of roads for transportation, mining and damming. These problems have resulted in discontinuity of natural forestry area, including eradication of elephant habitats, reduction of food and water sources and conflict between men and elephants. They are caused by lack of effective management on conservation areas. Thailand and other countries are trying to solve such problems by both exercising legal and managerial measures to manage habitats of wild elephants.

From the analysis on solutions for numbers of Asian wild elephants which are imbalance to areas of Thailand comparing with those of foreign countries, the researcher found that Thailand still lacks the laws that designate the unification of proximal wild natural forestry areas to be the habitats specifically for Asian wild elephants.

Therefore, the researchers recommended that there should be enforcement on legal measures to designate forestry areas for conservation of wild elephants, including to regulate balance management on forestry areas.

Keywords: Wild Elephants, Problem on Conflict between Men and Wild Elephants, Natural Forestry Areas

1. บทนำ

ปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นกับช้างป่าในประเทศไทยเกิดจากจำนวนช้างป่าขาดความสมดุลกับสภาพพื้นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ เช่น ปัญหาชุมชนบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อตั้งถิ่นฐานและใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม การสร้างถนนเพื่อการคมนาคม การทำเหมืองแร่ การสร้างเขื่อน ส่งผลให้รอยต่อระหว่างพื้นที่ป่าตามธรรมชาติไม่ต่อเนื่องเป็นพื้นที่เดียวกันกระทบต่อการใช้พื้นที่ของช้าง ตลอดจนสัตว์ป่าบางชนิด เช่น เสือ กระทิง แรด เป็นต้น ที่ต้องใช้พื้นที่ในการอยู่อาศัยเป็นวงกว้างทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดขาดที่อยู่อาศัย ขาดแหล่งน้ำ และขาดแหล่งอาหาร สัตว์ป่าและช้างป่าต้องอพยพจากที่อยู่อาศัยแหล่งเดิมไปหาที่อยู่อาศัยแหล่งใหม่ที่มีแหล่งน้ำและแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และรวมถึงในพื้นที่ชุมชนบางแห่งที่อยู่ติดกับพื้นที่เขตป่าจนอาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง จากที่กล่าวมานั้นสะท้อนถึงปัจจัยสำคัญของปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าที่ขาดความสมดุลกับสภาพพื้นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและสภาพปัญหาของช้างป่าในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษามาตรทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างป่าในประเทศไทย
3. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและมาตรการทางกฎหมายเพื่อการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่าของประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

1.2 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยมุ่งเน้นการศึกษาที่ปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าให้เกิดความสมดุลต่อการอยู่อาศัยของช้างป่าเพื่อให้ได้แนวทางการเสนอมาตรการทางกฎหมายในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่ออนุรักษ์ช้างป่า โดยศึกษาถึงหลักการสำคัญทางกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างป่า การจัดการพื้นที่ป่า การตรากฎหมายเพื่อสร้างเขตป่าต่อเนื่อง รวมทั้งมาตรการอื่นๆ ในการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างป่า

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าในประเทศไทยมีความไม่สมดุลกับพื้นที่ป่าอยู่อาศัยตามธรรมชาติในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากปัญหาหลายประการ เช่น ชุมชนบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าเพื่อตั้งถิ่นฐานและใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมหรือการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการคมนาคม เช่น การสร้างถนนผ่านป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่า จากสาเหตุดังกล่าวจึงส่งผลทำให้ช้างป่าอพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยไปยังพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และอาจยังส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างได้

ดังนั้น ประเทศไทยต้องกำหนดพื้นที่ป่าธรรมชาติผืนใหญ่เพื่อที่จะเป็นเขตที่อยู่อาศัยให้ช้างป่าเพื่อให้เกิดความสมดุลกับพื้นที่อยู่อาศัยในป่าธรรมชาติโดยเสนอมาตรการทางกฎหมายในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่ออนุรักษ์ช้างป่า

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาโดยการค้นคว้า รวบรวม ตลอดจนวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ จากตำรา บทบัญญัติของกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง บทความ เอกสารประชุม สัมมนา วิทยานิพนธ์ วารสาร หนังสือ ข้อมูลจาก Internet ทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งการวิจัย ตลอดจนเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้จะนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาประมวลผลและนำมาศึกษาเพื่อวิเคราะห์หาข้อสรุปและเสนอแนะแนวทางเพื่อการแก้ไข

2. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการศึกษาถึงปัญหาและขั้นตอนในการแก้ไขในทางปฏิบัติ โดยการสัมภาษณ์จากประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้กฎหมายซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้าง กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน และกลุ่มประชาชนผู้อาศัยในบริเวณที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทราบถึงความเป็นมาและสภาพปัญหาของช้างป่าในประเทศไทย
2. ทราบถึงมาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างป่าในประเทศไทย
3. ทราบถึงปัญหาและเสนอแนะมาตรการทางกฎหมายเพื่อการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่าของประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

1.6 ทบวนวรรณกรรม

ปัญหาช้างป่าในประเทศไทยยังเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐบาล หน่วยงานของรัฐ พนักงานเจ้าหน้าที่ มูลนิธิที่ดูแลเกี่ยวกับช้างและประชาชนได้พยายามหาทางแก้ปัญหา โดยใช้มาตรการทางด้านกฎหมายและการบริหารจัดการควบคู่กันไป แต่ปัญหาดังกล่าวยังไม่สามารถแก้ไขได้ทั้งหมด ซึ่งได้มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

จากการศึกษาร่างแผนจัดการช้างป่า 20 ปีของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช พบว่าช้างป่าของประเทศไทยในขณะนี้ประมาณ 3,000–3,500 ตัว อยู่ในป่าอนุรักษ์ 68 แห่ง ปัจจุบันช้างป่าตกอยู่ในสถานะเสี่ยงจากการถูกล่า การสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย รวมถึงความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง ที่ผ่านมามีกรมอุทยานฯ ได้มีมาตรการในการอนุรักษ์ช้างป่าอย่างต่อเนื่อง ทั้งการป้องกันการล่า การคุ้มครองถิ่นที่อยู่อาศัย การวิจัย การแก้ปัญหาช้างกับชุมชน โดยเฉพาะการตราพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558

งานวิจัยชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญว่าความเร่งด่วนในการจัดการปัญหาเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่า อาทิเช่น 1) การเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันและการจัดการช้างป่า เช่น การสร้างองค์ความรู้เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของช้างป่าและคุ้มครองพื้นที่และลดภัยคุกคามของช้างป่า 2) การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การพัฒนาแนวเชื่อมต่อถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำแนวเชื่อมต่อป่าในพื้นที่ 3) ยุทธศาสตร์การจัดการพื้นที่เพื่อคนกับช้าง เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง²

2 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ร่างแผนจัดการช้างป่า พ.ศ. 2559-2579 (20 ปี), กรุงเทพมหานคร : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2559, หน้า 19-23.

จากบทความของพิไลพรรณ สมบัติศิริ พบว่า สถานการณ์ของช้างป่าในประเทศไทยปัจจุบัน มีปัญหาเรื่องคนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าโดยเฉพาะป่าอุทยานแห่งชาติทำให้ช้างขาดแคลนอาหารและที่อยู่อาศัย ช้างจัดเป็นสัตว์ที่อยู่รวมกันเป็นโขลงใหญ่มีการเดินทางเพื่อหากินไปตามพื้นที่ป่า การที่พื้นที่ป่าถูกบุกรุกจนช้างไม่มีพื้นที่สำหรับหากินตามธรรมชาติจนทำให้ช้างป่าเป็นฝ่ายบุกรุกพื้นที่ทำกินของชาวบ้านแทน จนกระทั่งช้างป่าถูกทำร้ายจนได้รับบาดเจ็บและล้มตายลงไปเป็นจำนวนไม่น้อย นอกจากนี้ ช้างยังมีปัญหาเกี่ยวกับพันธุกรรมเนื่องจากพื้นที่ป่าแต่ละแห่งที่เป็นที่อยู่อาศัยถูกบุกรุกและตัดขาดออกจากกันจนไม่มีทางเชื่อมระหว่างป่าเพื่อให้ช้างข้ามไปมาหากินได้ทำให้เกิดการผสมพันธุ์กันในหมู่เครือญาติ (การผสมเลือดชิด: Inbreeding) เป็นเหตุให้สายพันธุ์มีความอ่อนแอและความสง่างามตามสายพันธุ์ของช้างไทยอาจถูกทำลายลงไปได้³

จากรายงานโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมในผืนป่าตะวันตกของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรพบว่าจากปัญหาการย้ายถิ่นฐานหรืออพยพของชุมชนเข้าสู่พื้นที่ป่าเริ่มมีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากกระแสนิยมในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การพัฒนาเส้นทางคมนาคม ตลอดจนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การป้องกันเพื่อการอนุรักษ์ จากปัญหาดังกล่าวมุ่งเน้นในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อปราบปรามจับกุมและให้อพยพออกจากพื้นที่โดยขาดการมุ่งเน้นการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม ภายใต้โครงการดังกล่าวจึงมีแนวคิดสร้างโครงการจอมป่า หรือโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมขึ้นเพื่อให้เกิดการร่วมอนุรักษ์ของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่มากขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาพบว่าโครงการดังกล่าวนำมาซึ่งแนวทางการจัดการพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืนภายใต้แนวคิดการจัดการอย่างมีส่วนร่วมซึ่งผลสัมฤทธิ์ของโครงการฯ ทำให้ปัญหาในการจัดการพื้นที่ป่าอันเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ลดลงอย่างชัดเจนส่งผลให้ 1) ผืนป่าตะวันตกเกิดสันติสุขและสามารถกำหนดแนวเขตชุมชนไม่ให้เกิดการขยายตัวเข้าไปยังผืนป่าได้ 2) เกิดความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ สร้างแนวความคิด ความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของพื้นที่ป่าให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลเฝ้าระวัง และป้องกันร่วมกับเจ้าหน้าที่⁴

นอกจากนี้ จากปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง ผู้วิจัยได้นำงานวิชาการเรื่อง คนกับช้างป่าบนสถานการณ์ใหม่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีในงานวิชาการดังกล่าว พบว่า ความโดดเด่นของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี คือเป็นพื้นที่คุ้มครอง (Protected area) ที่ตั้งอยู่ในเขตนิเวศภูมิภาคเทือกเขาถนนธงชัย-เทือกเขาตะนาวศรี (Kayah-Karen Tenasserim Range Ecoregion) ซึ่งมีลักษณะเป็นเทือกเขาทอดตัวตาม

3 พิไลพรรณ สมบัติศิริ (2558), “บทความเล่าเรื่องจาก ส.ว.,” สืบค้นวันที่ 4 ตุลาคม 2558, จาก <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/58/fl>.

4 มูลนิธิสืบนาคะเสถียร (ม.ป.ป.), รายงานโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมในผืนป่าตะวันตก พ.ศ. 2547-2553, สืบค้นวันที่ 4 ตุลาคม 2558, จาก http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1854:seub&catid=123:2016-06-10-05-00-33&Itemid=158.

แนวเหนือใต้กันระหว่างชายแดนไทยกับพม่าทำให้เกิดการกระจายของระบบนิเวศป่าไม้ที่หลากหลาย และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก

ปัญหาสำคัญของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในพื้นที่รอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (เดิมคือป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี) ปรากฏการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรมาเป็นเวลานาน พืชที่มีการเพาะปลูกมากที่สุดคือสับปะรด การขยายพื้นที่ปลูกสับปะรดเริ่มขึ้นประมาณช่วงปี พ.ศ. 2510 แต่ขาดมาตรการควบคุมและขาดการส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ปัญหาที่ตามมาคือการบุกรุกพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็วจนเกิดผลกระทบกับสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมต้องหลบหนีไปจากแหล่งอาศัยเดิม

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างเริ่มก่อตัวขึ้นจากราคาสับปะรดที่มีราคาผันผวน เนื่องจากสับปะรดเป็นพืชที่ไม่สามารถเก็บเกี่ยวไว้เพื่อรอการปรับตัวของราคาให้สูงขึ้นได้ เมื่อผลผลิตมีอายุเก็บเกี่ยว ต้องทำการเก็บเกี่ยวทันที ส่งผลให้ราคาผันผวนตามปริมาณการผลิตในแต่ละปีส่งผลให้ชาวบ้านทิ้งไร้อยู่โดยเฉพาะแปลงที่อยู่ใกล้ชุมชนและติดกับชายป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี สภาพดังกล่าวที่ต่อเนื่องยาวนานเป็นปัจจัยดึงดูดให้ช้างป่าออกมากินสับปะรดที่ถูกทิ้งร้างไว้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการหากินจนกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าและทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ

จากบทเรียนดังกล่าวนำมาสู่การหามาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างบนพื้นฐานของการจัดการพื้นที่เพื่อการคุ้มครองช้างป่าโดยโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เริ่มดำเนินงานในปี พ.ศ. 2541 โดยเป็นโครงการที่บูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าใหญ่ผืนนี้ โดยมีประเด็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเป็นเสมือนธงนำเพื่อให้เกิดการจัดการประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องรอบด้าน โดยเน้นบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการต่างๆ และนำไปสู่การติดตามการสร้างความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติกุยบุรีอย่างยั่งยืน

2. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเพื่อจะสร้างแนวทางและมาตรการทางกฎหมายในการจัดการพื้นที่เพื่ออนุรักษ์ช้างป่าพบว่าสภาพปัญหาของช้างป่ามีจำนวนขาดความสมดุลกับพื้นที่อยู่อาศัยเกิดจากสาเหตุสามประการ ดังนี้

2.1 ที่อยู่อาศัยของช้างถูกทำลาย แหล่งอาหารและแหล่งน้ำลดลง

จากการพัฒนาความเป็นอยู่ของมนุษย์เพื่ออยู่อาศัยและหาเลี้ยงชีพส่งผลให้ชุมชนบริเวณ

ใกล้เคียงผืนป่าไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ชุมชนจึงเริ่มขยายตัวเข้าไปยังผืนป่าที่เป็นแหล่งอาศัยของ ช้างป่า การปลูกพืชเกษตรกรรมก่อปัญหาผืนป่าถูกแบ่งแยกเป็นผืนเล็กลงซึ่งทำให้ถิ่นที่อยู่อาศัยตาม ธรรมชาติของช้างป่าลดลงเรื่อยๆ และแหล่งดินโป่งต่างๆ ของช้างถูกทำลายลง ช้างจึงประสบกับความ ยากลำบากในการอยู่รอดจึงทำให้ช้างเคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้นและนำไปสู่ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง รวมถึงการเข้าใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่น เช่น การทำเหมืองแร่ การ สร้างเขื่อน จึงเป็นการแยกป่าธรรมชาติออกจากกันและยังเป็นการรบกวนการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าจน ทำให้สัตว์ป่าขาดที่อยู่อาศัย ขาดแหล่งน้ำ และขาดแหล่งอาหาร ส่งผลถึงภาพรวมของการดำรงชีวิตของ ช้างป่าและสัตว์อื่นๆ⁵

2.2 ความขัดแย้งระหว่างคนและช้าง (Human Elephant Conflicts – HEC)

เมื่อชุมชน วิถีชีวิต การเกษตร ขยายตัวเข้าสู่ป่า ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมถูกทำลายหรือถูกแปลงสภาพ โดยมนุษย์ พื้นที่อยู่อาศัยในการเลี้ยงชีพของสัตว์ใหญ่เช่นช้างที่ต้องใช้พื้นที่อาศัยเป็นจำนวนมาก เมื่อพื้นที่ดังกล่าวลดลง ส่งผลให้ช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรของราษฎรจนเกิดการขัดแย้งดังกล่าว จึงทำให้ช้างป่าเคลื่อนย้ายมายังพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อหาอาหาร ดำรงชีพ การเข้ามาแย่ง ใช้แหล่งน้ำ (Competition for water) ในฤดูแล้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติในป่าจะเหือดแห้ง ช้างป่า จึงมักจะออกจากป่าเพื่อเข้ามาหาแหล่งน้ำตามพื้นที่เกษตรกรรม การลดขนาดของถิ่นที่อยู่อาศัยตาม ธรรมชาติ (Reduction of natural habitats) ส่งผลมาสู่ปัญหาความขัดแย้งเพื่อการดำรงชีพระหว่าง คนกับช้าง⁶

2.3 ด้านการจัดการ

กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานภาครัฐซึ่งมีหน้าที่ในการดูแล รักษา อนุรักษ์และคุ้มครองช้างป่า แต่มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ไม่เพียงพอจึงส่งผลให้การดำเนินงานยังไม่ประสบความสำเร็จและการ ขาดการจัดการอย่างบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งยังขาดแคลนงบประมาณในการ ดำเนินงานด้านต่างๆ⁷

5 ธรรมสุวรรณ. การเกิดไฟป่าในประเทศไทย (2553). สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://thamsuwan.blogspot.com/>.

กรมป่าไม้ สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป.), การคุกคาม-ความหลากหลายทาง ชีวภาพ, สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://chm-thai.onep.go.th/chm/ForestBio/inves.htm>.

6 สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (WCS) ประเทศไทย ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, เทคนิคการจัดการปัญหาความ ขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง, พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร: แสงเมืองการพิมพ์, 2550, หน้า 2-3.

7 มูลนิธิกองทุนรักช้าง. สนับสนุนโครงการผสมเทียมด้วยน้ำเชื้อช้างแอฟริกันช้างเอเชีย (ม.ป.ป.), สืบค้นวันที่ 28 มกราคม 2558, จาก www.elephantsfund.org/.../fund-raising-for-elephant-AI-project.ht.

3. มาตรการแก้ไขปัญหามาตรการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าของประเทศไทยที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

แม้ปัจจุบันประเทศไทยได้พยายามแก้ไขปัญหามาตรการช้างป่ามานานซึ่งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรระหว่างประเทศ องค์กรเอกชน มูลนิธิ นักวิชาการ นักวิจัย และประชาชนได้ใช้มาตรการเชิงนโยบายและมาตรการทางกฎหมายควบคู่กัน ดังนี้

3.1 มาตรการเชิงนโยบาย

กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลและอนุรักษ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้ใช้มาตรการทางด้านนโยบายซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1) ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติเพื่อแก้ไขปัญหามาตรการในพื้นที่เกิดข้อพิพาทระหว่างช้างป่ากับราษฎรโดยการย้ายช้างกลุ่มที่เกิดข้อพิพาทกับราษฎรไปอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติไปแห่งอื่น หรือผลักดันช้างป่าให้เข้าไปอยู่ในป่าแห่งใหม่ กำหนดเขตกันชนระหว่างป่าธรรมชาติกับพื้นที่เกษตรกรรมของราษฎร เป็นต้น

2) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้จัดทำโครงการแก้ไขปัญหามาตรการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าโดยจัดทำแผนการจัดการช้างป่า พ.ศ. 2559-2579 (20 ปี) ซึ่งมี 3 ระดับ คือ แผนเร่งด่วนมาก แผนเร่งด่วนปานกลาง และแผนเร่งด่วนน้อย ตลอดจนกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เชื่อมโยงข้อมูลและการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน เพื่อให้ประเทศไทยเป็นแม่แบบในการอนุรักษ์และจัดการช้างป่าในภูมิภาคเอเชีย และให้ประชากรช้างป่ามีปริมาณที่สมดุล จัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า คัดกรองป้องกันการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับช้างป่าเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการช้างป่าอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน เป็นต้น⁸

3.2 มาตรการทางกฎหมาย

ประเทศไทยมีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองช้างป่าหลายประเภทและหลายฉบับ แต่กฎหมายที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับช้างป่ามี 3 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พ.ศ. 2464 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2557 โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พ.ศ. 2464 มีวัตถุประสงค์ในการตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองช้างป่า ก่อปรกัให้เป็นไปตามพระราชประเพณี พระราชกำหนด บทกฎหมาย บรรดาช้างป่าที่อยู่ในราชอาณาจักรถือเป็นสมบัติของแผ่นดิน ผู้ใดจะจับไปใช้สอยต้องขออนุญาตและต้องมีการนำมา

8 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ร่างแผนจัดการช้างป่า พ.ศ. 2559-2579 (20 ปี), หน้า 19-23.

ซึ่งการใช้สอยในราชการแผ่นดินส่วนหนึ่งและกฎหมายฉบับดังกล่าวมีข้อกำหนดถึงหลักเกณฑ์ปรากฏในมาตรา 18 และมาตรา 19 ว่า ผู้ใดทำอันตรายช้างหรือฆ่าช้างโดยวิธีใดๆ ถือเป็นผู้ต้องอาญาแผ่นดิน มีโทษจำคุกหรือโทษปรับหรือทั้งสองกรณี เว้นแต่การทำร้ายหรือฆ่าช้างนั้นเป็นการกระทำไปเพื่อความจำเป็นเพื่อป้องกันชีวิตหรือทรัพย์สินและหมายความรวมถึงผู้ได้รับอนุญาต

2. พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2557 โดยแก้ไขเพิ่มเติมหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่าน อัตราค่าธรรมเนียม ซึ่งสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง ซากของสัตว์ป่าสงวน และซากของสัตว์ป่าคุ้มครองให้ครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ที่ทำจากซากของสัตว์ป่าสงวนหรือซากของสัตว์ป่าคุ้มครอง และแก้ไขเพิ่มเติมบทกำหนดโทษในความผิดฐานช่วยซ่อนเร้นช่วยจำหน่าย ช่วยพาเอาไปเสีย ซื้อ รับจำนำ หรือรับไว้ ให้ครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ที่ทำจากซากของสัตว์ป่าอันได้มาโดยการกระทำความผิด

3. พระราชกฤษฎีกาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ในหมวด 6 กำหนดบริเวณและสถานที่ห้ามล่าสัตว์ป่า มาตรา 33 โดยเป็นเขตที่รัฐมนตรีเห็นชอบว่าที่ดินในเขตใดควรรักษาไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัยเพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยห้ามมิให้กิจกรรมของคนที่จะเข้าไปในเขตนี้อย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้สัมปทานหรือประทานบัตรเพื่อทำแร่หรือปิโตรเลียม เพื่อให้มีพื้นที่สำหรับการขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าจึงพยายามจะอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้

4. พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 “เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติ คือ เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่นพันธุ์ไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ป่าและภูเขาให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมิให้ถูกทำลายเปลี่ยนแปลงไป เพื่ออำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่รัฐและประชาชนสืบไป” โดยวัตถุประสงค์เพื่อให้สภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจรักษาให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและเพื่อการรื่นรมย์ของประชาชนโดยมีหลักการเพื่อบูรณรักษ์ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติ คือ การสงวน รักษาสภาพของป่าไม้ รวมถึงรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ และรักษาสภาพความกลมกลืนของธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ สัตว์ป่า และหมายความรวมถึงให้ประชาชนสามารถเข้าศึกษาและนันทนาการถึงความสวยงามของธรรมชาติอีกด้วย โดยประกอบด้วยหลักในการจัดการอุทยานแห่งชาติ 1) รักษาและฟื้นฟูสภาพป่าและสิ่งมีชีวิตในป่าไว้ตามธรรมชาติ 2) เปิดพื้นที่บางส่วนเพื่อให้ประชาชนเข้าไปชมความงามของธรรมชาติซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือกระทบต่อความเป็นอยู่ของสัตว์

3.3 กรณีศึกษาสถานการณ์ปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาปัญหาช้างป่าและการจัดการเกี่ยวกับปัญหาช้างป่าโดยลงพื้นที่ศึกษาและสัมภาษณ์ชาวบ้าน ณ ตำบลขุนช่อง อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งกำลังประสบปัญหาความ

ขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า และปัญหาการจัดการพื้นที่เพื่อการคุ้มครองช้างป่าที่ขาดสมดุล ในการลงพื้นที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานเบื้องต้นโดยใช้พื้นที่คุ้มครองช้างกุยบุรีเป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาการลงพื้นที่และรับฟังปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาจากชาวบ้านทางแมวสามารถสรุปสถานการณ์และแนวทางปฏิบัติได้ ดังนี้

สภาพปัญหาเกิดจากการเพาะปลูกเกษตรกรรมของชาวบ้านในเขตพื้นที่รอยต่อของป่ากับชุมชน ทำให้ช้างป่าซึ่งมีทรัพยากรอาหารในป่าไม่เพียงพอออกมาหากินพืชพันธุ์ของชาวบ้านจนเกิดความขัดแย้งและรุนแรงมากขึ้น ปัจจุบันมีหน่วยงานเข้ามาให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน อาทิ มูลนิธิอนุรักษ์ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด เป็นต้น โดยใช้วิธีในการป้องกันปัญหาช้างบุกรุกพื้นที่ เช่น ปลูกพืชกันชน ขุดคูกันช้าง เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ปัจจุบันนอกจากการดำเนินงานของมูลนิธิป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ผู้วิจัยได้พบทางแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างที่เกิดขึ้นในพื้นที่และยังนำไปสู่แนวทางเบื้องต้นในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ภายใต้โครงการ “โครงการแก่งหางแมว ADP (Kang Hang Maew Area Development Program)” โดยมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เพื่อให้คน ช้างป่า สามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข พึ่งพิง เกื้อกูลกันและกัน ภายในกรอบพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซึ่งแบ่งโครงสร้างในการจัดการปัญหาออกเป็น 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านคน อาทิ แนวทางการสร้างหมู่บ้านชายป่าให้เป็นกำแพงป่าระยะทางกว่า 150 กิโลเมตร เป็นต้น ด้านช้าง อาทิ สร้างแหล่งน้ำสำหรับช้างและสัตว์ป่า การอนุรักษ์เส้นทางช้างผ่านเพื่อให้ช้างสามารถใช้เส้นทางหากินได้อย่างปลอดภัย เป็นต้น และด้านป่า อาทิ กำหนดแนวเขตป่าทุกประเภทให้ชัดเจนแน่นอนและเป็นที่รับทราบของทุกฝ่าย สร้างความร่วมมืออย่างมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าและป้องกันควบคุมระมัดระวังมิให้เกิดไฟป่า เป็นต้น

จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่าสภาพปัญหาที่สำคัญของพื้นที่แก่งหางแมวเกิดจากปัญหาความไม่สมดุลระหว่างจำนวนช้างป่ากับพื้นที่อาศัยและขาดความต่อเนื่องของพื้นที่ป่า ตลอดจนความไม่สมบูรณ์ของแหล่งน้ำ แหล่งอาหารภายในป่า และความไม่ชัดเจนของการดูแลและพิทักษ์รักษาผืนป่าและสัตว์ป่า

9 วิรุฬห์ เชื้อแขก, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 12, 26 พฤษภาคม 2559.

ประสิทธิ์ ศุภรัตน์, ประธานสภาองค์กรชุมชน, 26 พฤษภาคม 2559.

รัตนวัน นิยมรัตน์, แพทย์ประจำหมู่บ้าน, 26 พฤษภาคม 2559.

ไชยวัฒน์ ละอองสินธุ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 12, 26 พฤษภาคม 2559.

สมชาย ฐานทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 18, 26 พฤษภาคม 2559.

วุฒิชัย สะใบบาง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 18, 26 พฤษภาคม 2559.

4. วิเคราะห์มาตรการแก้ไขปัญหเพื่อการควบคุมให้มีจำนวนช้างป่าที่เหมาะสมของประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

การแก้ปัญหาเพื่อควบคุมจำนวนช้างป่าของประเทศไทยและต่างประเทศจะมีวิธีการแก้ปัญหาสำคัญอยู่ 2 ประการ ดังนี้

4.1 มาตรการทางกฎหมาย

มาตรการทางกฎหมายซึ่งบางประเทศจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศไทยแต่บางประเทศมีความแตกต่างจากประเทศไทยซึ่งผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของมาตรการที่ใช้ในสาธารณรัฐอินเดีย และสหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับประเทศไทย ดังนี้

1) สาธารณรัฐอินเดีย มาตรการทางกฎหมายมีความคล้ายคลึงกับพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2557 ของประเทศไทย โดยสาธารณรัฐอินเดียมีการกำหนดให้มีการจัดตั้งพื้นที่พิเศษเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่าโดยมีการห้ามไม่ให้คนเข้าไปยังพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ ป่าสงวนและเขตอุทยานแห่งชาติไม่ว่าเพื่อการแสวงหาประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใด และการเข้าไปในลักษณะทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าซึ่งหมายความว่าความรวมถึงช้างป่าด้วยเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องตามคำสั่งทั้งห้าที่ดูแลสัตว์ป่าของ Chief Wildlife Warden (CWLW) และยังกำหนดบุคคลผู้อาศัยอยู่ในบริเวณ 10 กิโลเมตรจากเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าหรืออุทยานแห่งชาติต้องขึ้นทะเบียนและได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อการควบคุมและรักษาพื้นที่อนุรักษ์ดังกล่าวด้วย¹⁰ นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจของสาธารณรัฐอินเดีย คือ Project Elephant โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการสำรวจแนวเขตการเคลื่อนย้ายของช้างป่าแต่ละเชือกแต่ละกลุ่ม การใช้พื้นที่อาศัยและหากินของช้าง และสังเกตพฤติกรรมของช้าง นำไปสู่การสร้างแนวเขตพื้นที่ป่าเพื่อกำหนดพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าให้มีพื้นที่เดียวกันทำให้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างลดลง

2) สหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล ใช้มาตรการแก้ไขปัญหความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าโดยให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสร้างความเข้าใจในการร่วมกันปกป้องพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำแนวกันชน (Buffer Zone) หมายถึงกำหนดพื้นที่ตลอดแนวป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติให้เป็นเขตกันชนระหว่างพื้นที่ป่ากับแหล่งชุมชนและสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างสมดุลกับประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่ นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจกับชุมชนตามแนวเขตเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผืนป่า ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ประเทศไทยโดยกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้จัดทำร่างการจัดการช้างป่า พ.ศ. 2559-2579 (20 ปี) ในยุทธศาสตร์ที่ 2: การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ โดยกำหนดเป็นกิจกรรมหลัก

10 รongลาภ สุขมาสรวง, “การแก้ไขปัญหช้างในประเทศไทย,” เอกสารประกอบสัมมนา ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2556.

เรื่องพัฒนาแนวเชื่อมต่อถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าโดยศึกษาความเป็นไปได้และความเหมาะสมของการทำแนวเชื่อมต่อป่า (Corridor) ระหว่างพื้นที่และแนวเชื่อมต่อป่าระหว่างประเทศ เช่น สร้างแนวเชื่อมต่อป่า ประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติมและทำแนวเชื่อมต่อชุมชนสำหรับช้างป่า¹¹

4.2 มาตรการด้านการบริหารจัดการ

มาตรการด้านการบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปรวบรวมมา เช่น สาธารณรัฐอินเดีย สาธารณรัฐประชาชนจีน สหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และสาธารณรัฐประชาชนบังคลาเทศ และสาธารณรัฐอินโดนีเซีย สาธารณรัฐนามิเบีย ซิมบับเว สาธารณรัฐเคนยา โมซัมบิก อุกันดา ซึ่งประเทศดังกล่าวรวมถึงประเทศไทย จะมีมาตรการที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

1. **เทคนิคการป้องกันแบบใช้สิ่งกีดขวางหรือการป้องกันแบบอยู่กับที่ (Passive deterrent methods)** การจำกัดการเคลื่อนที่ของช้างป่าเพื่อไม่ให้เข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมโดยการสร้างแนวป้องกันแบบใช้สิ่งกีดขวางซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่และงบประมาณ แต่การป้องกันแบบนี้จะให้ประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อมีการดูแลและบำรุงรักษาอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการใช้วิธีนี้จึงมีค่าใช้จ่ายสูง เช่น การขุดคูหรือร่องลึก (Trench) การสร้างกำแพงหิน (Stone Wall) การทำแนวรั้วธรรมดา (Non – electric fence) การทำรั้วไฟฟ้า (Electric fence) การทำรั้วพริก (Chili fence) การปลูกพืชเป็นแนวกันชน (Crop buffer) การสร้างหอเฝ้าระวัง (Watch Tower) การทำสัญญาณเตือนภัย (Alarm systems) และการทำรั้วรังผึ้ง เป็นต้น¹²

2. **เทคนิคการป้องกันแบบการขับไล่ หรือป้องกันแบบมีการเคลื่อนที่ (Active deterrent methods)** การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างวิธีนี้จะเป็นการผลักดันและขับไล่ช้างออกนอกพื้นที่เกษตรกรรมมีหลายวิธี เช่น การใช้คนในการขับไล่ช้าง (Chasing by human) การทำให้เกิดเสียงดัง (Noise makers) การใช้ไฟ (Using fire) การใช้แสงสว่าง (Light makers) การขว้างปาหินหรือสิ่งของใส่ช้าง (Throwing objects at elephants) การใช้พาหนะขับไล่ (Chasing by vehicles)

11 National Parks and Wildlife Conservation (Fourth Amendment) Act, 1992. Narendra M. B. Pradhan, A., Christy Williams and Maheshwar Dhakal, *Curent Status of Asian Elephants in Nepal*, Nepal: Gajah, 2011, pp. 87-92.

Ukesh Raj Bhujju, Puspa Ratna Shakya, Tej Bahadry Basnet, Subha Shrestha and International Center for Integrated Mountain Development (ICINOD), *Nepal Biodiversity Resource Book: Chapter 4 Protected Areas of Nepal*, Nepal: Ministry of Environment, Science and Technology, 2007, pp. 41-42.

Narayan Prasad Bhusal, "BUFFER ZONE MANAGEMENT SYSTEM IN PROTECTED AREAS OF NEPAL," *The Third Pole*, Vol.11-12, NEPAL: Tribhuvan University, Kirtipur, 2012: 33.

12 สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (WCS) ประเทศไทย ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, *เทคนิคการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง*, หน้า 46-49.

การเคลื่อนย้ายช้าง (Translocation) และการจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย (Compensation schemes) เป็นต้น¹³

5. สรุปผลการวิจัย

สภาพปัญหาของช้างป่าที่มีจำนวนขาดความสมดุลกับพื้นที่อยู่อาศัยในประเทศไทยเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ที่อยู่อาศัยของช้างถูกทำลาย แหล่งอาหารและแหล่งน้ำลดลง พื้นที่ป่าถูกทำลาย ความขัดแย้งระหว่างคนและช้าง และด้านขาดการจัดการซึ่งประเทศไทยและต่างประเทศตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นต่างมีอยู่คล้ายกันแต่บางประเทศที่ศึกษาได้ดำเนินมาตรการแก้ไขไปบ้างแล้ว

จากการศึกษาแนวทางและมาตรการทางกฎหมายและการบริหารจัดการช้างป่าพบว่า ประเทศไทยและในหลายประเทศมีมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่และอนุรักษ์ช้างป่าคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าในสหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล มีมาตรการที่น่าสนใจและอาจนำมาปรับใช้แก่กรณีของประเทศไทยเพื่อสร้างและจัดการพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าให้เกิดความสมดุลได้ กล่าวคือ การจัดทำแนวกันชน (Buffer Zone) หมายถึงกำหนดพื้นที่ตลอดแนวป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติให้เป็นเขตกันชนระหว่างพื้นที่ป่ากับแหล่งชุมชนและสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างสมดุลกับประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจกับชุมชนตามแนวเขตเพื่อให้เกิดความมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผืนป่าและยังรวมถึงการสร้างแนวเขตป่ารอยต่อให้มีความต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่กำหนดพื้นที่ป่าธรรมชาติผืนใหญ่เพื่อเป็น ที่อยู่อาศัยให้ช้างป่าเพื่อให้ช้างป่าสามารถอพยพไปมาระหว่างป่าและสามารถแลกเปลี่ยนลักษณะ พันธุกรรมกับประชากรช้างป่ากลุ่มอื่น เพื่อไม่ให้เกิดการผสมพันธุ์ในหมู่เครือญาติ (การผสมเลือดชิด : Inbreeding) และนำไปสู่ความจำเป็นในการสร้างเขตพื้นที่ป่าต่อเนื่องเชื่อมโยงเป็นพื้นที่อนุรักษ์ช้างป่า ผืนใหญ่เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทั้งช้างป่า สัตว์ป่า พันธุ์พืช อย่างยั่งยืน

6. ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้ประเทศไทยมีกฎหมายที่กำหนดพื้นที่ป่าธรรมชาติผืนใหญ่ต่อเนื่องเชื่อมโยงเป็นพื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าผืนใหญ่ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทั้งช้างป่า สัตว์ป่า พันธุ์พืช ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ในประเด็นทางกฎหมาย ผู้วิจัยเสนอให้มีการตรากฎหมายเพื่อประกาศพื้นที่ป่าต่อเนื่องเพื่อ การอนุรักษ์ช้างป่า โดยอาจเป็นการตราพระราชบัญญัติหรือออกเป็นพระราชกฤษฎีกาในเขตพื้นที่รักษา

13 เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-61.

พันธุ์สัตว์ป่า โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มาตรา 33 เพื่อให้มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าเป็นผืนป่าต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอในการจัดพื้นที่นำร่องบนบริเวณพื้นที่ป่าในกลุ่มป่าตะวันออก หรือ ป่ารอยต่อห้าจังหวัด มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดชลบุรี มีพื้นที่ป่ารวมกันทั้งสิ้น 2,453 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมผืนป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติ รวม 6 แห่ง ได้แก่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเคียว ห้วยเฉลิม พระเกียรติ อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ และอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา เพื่อเป็นที่ยู่ออาศัยของช้างป่าโดยปลอดภัยเพื่อรักษาไว้ซึ่งช้างป่าและสัตว์ป่าชนิดอื่น การสร้างแนวเขตป่าต่อเนื่องบนพื้นที่ดังกล่าวของผู้วิจัยจะนำไปสู่การควบคุมปริมาณของช้างป่าให้เกิดความสมดุลกับพื้นที่อาศัยตามธรรมชาติและแหล่งอาหารและแก้ไขปัญหากลุ่มสัตว์ป่าและพันธุ์พืชด้วย

นอกจากนี้เพื่อให้มาตรการทางกฎหมายบรรลุวัตถุประสงค์การจัดการพื้นที่อนุรักษ์อย่างเหมาะสม ผู้วิจัยเห็นควรให้มีการกำหนดพื้นที่แนวกันชน (Buffer Zone) เพื่อป้องกันไม่ให้ช้างป่าออกจากพื้นที่อยู่อาศัยและป้องกันไม่ให้คนเข้าไปบุกรุกพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเพื่อเป็นการแก้ปัญหาคนกับช้างให้ลดลง และกำหนดให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่กันชนต้องขึ้นทะเบียนกับกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชด้วย

2. ให้เจ้าหน้าที่ ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเฝ้าระวังและติดตามตัวช้างป่าหรือโขลงช้างป่าที่สร้างปัญหา และแจ้งข่าวเตือนภัยเพื่อร่วมกันผลักดันช้างป่ากลับเข้าสู่พื้นที่ป่า ส่วนในพื้นที่ป่าให้ติดตามการเคลื่อนย้ายเส้นทางเดินทางกินของช้างป่าในพื้นที่ เพื่อให้ทราบเส้นทางที่สัตว์ป่าจะออกหรือมีความเสี่ยงที่จะออกไปนอกพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าและป้องกันไม่ให้ช้างป่าหรือสัตว์ป่าออกไปนอกพื้นที่

3. ควรให้มีการฟื้นฟู สร้างแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งดินโป่งเพิ่มเติม ในพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าให้มีคุณภาพและเพียงพอเพื่อลดระยะเวลาการออกไปหากินนอกพื้นที่และสร้างความเสียหายให้แก่ชุมชน อีกทั้งให้มีการบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ ในการจัดสรรพื้นที่ป่าและวางแนวทางการขยายตัวของพื้นที่เมืองทั้งการอยู่อาศัยและเกษตรกรรม

4. ควรกำหนดให้มีมาตรการเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากช้างป่าอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยออกเป็นประกาศกระทรวงโดยให้ครอบคลุมที่ดินซึ่งมีสิทธิครอบครองและเขตป่าชุมชน เช่น การประกาศเขตภัยพิบัติช้างป่าโดยมีการจ่ายเงินเยียวยาความเสียหายให้ชาวบ้านที่ถูกช้างป่าทำลายพืชผลทางการเกษตร

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป.). **การคุกคามความหลากหลายทางชีวภาพ**. สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://chm-thai.onep.go.th/chm/ForestBio/inves.htm>.
- กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2559). **ร่างแผนจัดการช้างป่า พ.ศ. 2559-2579 (20 ปี)**. กรุงเทพมหานคร : กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- ไชยวัฒน์ ละอองสินธุ์, สมชาย ฐานทอง, วุฒิชัย สะใบบาง. (26 พฤษภาคม 2559). สัมภาษณ์โดย พิชัยศักดิ์ หรยางกูร. ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ตำบลขุนของ อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี.
- ธรรมสุวรรณ. **การเกิดไฟป่าในประเทศไทย** (2553). สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://thamsuwan.blogspot.com/>.
- พิไลพรรณ สมบัติศิริ (2558). “**บทความเล่าเรื่องจาก ส.ว.**” สืบค้นวันที่ 4 ตุลาคม 2558, จาก <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/58/fil>.
- มูลนิธิกองทุนรักช้าง. **สนับสนุนโครงการผสมเทียมด้วยน้ำเชื้อช้างแอฟริกันในช้างเอเชีย**. (ม.ป.ป.). สืบค้นวันที่ 28 มกราคม 2558, จาก www.elephantsfund.org/.../fund-raising-for-elephant-AI-project.ht.
- มูลนิธิสืบนาเคเสถียร (ม.ป.ป.). **รายงานโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมในผืนป่าตะวันตก พ.ศ. 2547-2553**. สืบค้นวันที่ 4 ตุลาคม 2558, จาก http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1854:seub&catid=123:2016-06-10-05-00-33&Itemid=158.
- รองลาภ สุขมาสรอง. (2556). **การแก้ไขปัญหาช้างในประเทศไทย. เอกสารประกอบ สัมมนาภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**.
- วิรุฬห์ เชื้อแขก, ประสิทธิ์ ศุภรัตน์, รัตนวัน นิยมรัตน์. (26 พฤษภาคม 2559). สัมภาษณ์ โดย ณัชชญา ทองจันทร์. ผู้ช่วยคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ตำบลขุนของ อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี.
- สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (WCS) ประเทศไทย ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2550). **เทคนิคการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: แสงเมืองการพิมพ์.

Bhusal, N. P. (2012). BUFFER ZONE MANAGEMENT SYSTEM IN PROTECTED AREAS OF NEPAL. In **Damodar, Jnawali.** (Ed.), **The Third Pole Vol.11-12 (33).** NEPAL: Tribhuvan University, Kirtipur.

Narendra, M.B., & Pradhan, A. (2011). **Christy Williams and Maheshwar Dhakal, Curent Status of Asian Elephants in Nepal.** Nepal: Gajah.

National Parks and Wildlife Conservation (Fourth Amendment) Act. (1992).

Ukesh Raj Bhujju, & Puspa Ratna Shakya, & Tej Bahadry Basnet, & Subha Shrestha, & International Center for Integrated Mountain Development (ICINOD). (2007). **Nepal Biodiversity Resource Book: Chapter 4 Protected Areas of Nepal.** Nepal: Ministry of Environment, Science and Technology.

Translated Thai References

Chaiwat Laongsin, Somchai Tarntong, Wuttichai Sabaibang,. (26 May 2016). Interviewed by Phijaisakdi Horayangkura. Professor of Assumption University School of Law, Koonsong Subdistrict, Kanghangmaew District, Chantaburi. (in Thai)

Department of National Parks. (2016). Wildlife and Plant Conservation. **Draft of Management Plan for Wild Elephants 2016-1036 (20 years).** Bangkok: Department of National Parks, Wildlife and Plant. (in Thai)

Pilaipun Sombutsiri (2015). **“Article on Tales from a Senator.”** available at 4 October 2015, from www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/58/fil. (in Thai)

Ronglarp Sukmasuang. (2013). Solutions for Problems of Elephants in Thailand. **Hand-out for Seminar at Department of Forestry Biology, Faculty of Forestry, Kasetsart University.** (in Thai)

Royal Forestry Department, Office of Policy and Plan on Natural Resource and Environment (N.d.). **Threats to Biodiversity.** Available at 2 February 2015, from <http://chm-thai.onep.go.th/chm/ForestBio/inves.htm>. (in Thai)

Seub Nakhasathien Foundation (N.d.). **Project Report on Cooperative Management on Protected Western Wildlife Area, 2004-2010.** Available at 4 October 2015,

from http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1854:seub&catid=123:2016-06-10-05-00-33&Itemid=158. (in Thai)

Thamsuwan. **Occurrence of Forest Fire in Thailand**. Available at 2 February 2015, from <http://thamsuwan.blogspot.com/>. (in Thai)

Treasure Our Elephant Fund Foundation. **Supporting IVF project for Asian elephants**. (N.d.). available at 28 January 2015, from www.elephantsfund.org/.../fund-raising-for-elephant-AI-project.ht. (in Thai)

Wildlife Conservation Society (WCS) in cooperation with Department of National Parks, Wildlife and Plant. (2007). **Conflict Management between Men and Elephants**. (1st Edition). Bangkok: Saeng Muang Printing Company Limited. (in Thai)

Wiroon Cheaukaek, Prasit Supparut, Rattanawan Niyomrattana. (26 May 2016). Interviewed by Nachatchaya Thongjan. Assistant to the Dean of Assumption University School of Law, Koonsong Subdistrict, Kanghangmaew District, Chantaburi. (in Thai)

Bhusal, N. P. (2012). BUFFER ZONE MANAGEMENT SYSTEM IN PROTECTED AREAS OF NEPAL. In **Damodar, Jnawali**. (Ed.), **The Third Pole Vol.11-12** (33). NEPAL: Tribhuvan University, Kirtipur.

Narendra, M.B., & Pradhan, A. (2011). **Christy Williams and Maheshwar Dhakal, Current Status of Asian Elephants in Nepal**. Nepal: Gajah.

National Parks and Wildlife Conservation (Fourth Amendment) Act. (1992).

Ukesh Raj Bhuju, & Puspa Ratna Shakya, & Tej Bahadry Basnet, & Subha Shrestha, & International Center for Integrated Mountain Development (ICINOD). (2007). **Nepal Biodiversity Resource Book: Chapter 4 Protected Areas of Nepal**. Nepal: Ministry of Environment, Science and Technology.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ อาคารควีนทาวเวอร์ ชั้น 2 592/3 รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240 เมล์ติดต่อ: lamyai00@hotmail.com

Affiliation: School of Law Assumption University, Queen Tower Bldg. 2nd Floor 592/3 Ramkhamhaeng 24, Hua Mak, Bangkok Thailand 10240 E-mail: lamyai00@hotmail.com

